

חייילים לנוצח

תקופת השירות הצבאי בישראל – סריר ומילואים – איננה סבירה ונראה שהשאלה לא זכתה לדיון היסודי שהיא ראויה לו ★ יש לקצר את השירות הצבאי ולהקים מערכת פיקוח אזורית יעילה

מאת פרופ' דניאל פרידמן

תקופת השירות בצה"ל (סריר ומילואים), המוטלת על גברים בישראל, חורגת מכל מה שיכול להיחשב סביר והגייוני בתנאים השוררים אצלנו. העול הרוכז על השכבה הנושאת בו נהפך לכבד מנושא, והנזק הנגרם לחברה הישראלית, למשק ולכלכלה, עולים, להערכתנו, לאין ערוך על התועלת (אם יש כזו) בשירות כה ממושך.

ממדיו הבלתי סבירים של השירות הצבאי נהפכו, לרעתנו, לאחר מן הגורמים המרכזיים לבלית העליה ולעידוד הירידה. אולם, בעוד עניין גודלו של תקציב הכטחון איננו יורד מעל סדר היום, הרי השאלה החשובה לא פחות, של אורך השירות, כמעט שאינה נרונה במישור. חוק שירות בטחון קובע, כי משך שירות חובה של גברים (שנקראו להתייבץ בין גיל 18-26) הוא 30 חודש, כלומר שנתיים וחצי (אגב, בעבר היו תקופות שבהן משך השירות היה קצר יותר). הוראה זו נשכחה מזמן. לאחר מלחמת ששת הימים הוארכה תקופת השירות בחצי שנה, כך שהתקופה הכוללת היא שלוש שנים. ההארכה נעשתה בצו של שר הכטחון מכוח סמכות שניתנה לו בחוק (בשעתו נקבעה הסמכות בסעיף 8 לחוק וצו מכוחו כונה "צו שמונה"). היום קבועה הסמכות בסעיף 26 לחוק. הצו אושר על ידי ועדת החוץ והבטחון.

אין זה ברור כיצד מתיישבת הארכה זו עם התאוריה שלפיה הביאו הגבולות החדשים, שנקבעו במלחמת ששת הימים, שיפור ניכר במצבה הכטחוני של ישראל. מכל מקום, אני רואה דופי חמור בכך, שעניין כה יסודי כמו אורך השירות בצה"ל מוסדר, זה יותר מ-15 שנה, בצו מסוג המיועד, למעשה, לתקופת לחימה, או לתקופה הסמוכה לה. זאת, שעה שהוראת החוק עצמה דוברת שירות של שנתיים וחצי, נהפכה לאות מתה. יתירה מזאת, ברור בתכלית, שהכוונה היתה, שצו כזה ישמש לצורך הסדר זמני בלבד, והנה מסתבר, כי ההסדר הזמני נהפך לקבע. הארכה זו של שירות החובה בצה"ל היתה רק צעד אחד במסגרת צעדי-נוספים, שגררו הארכה מופלגת של השירות – והפעם שירות המילואים – בצה"ל. חוק שירות בטחון קבע במקורו, כי שירות המילואים של גברים יהיה עד גיל 49 ועד בכלל. לאחר מלחמת ששת הימים הוארכה התקופה (תחילה בתקנות שעת חירום ואחר כך בתקנות החוק) בחמש שנים כלומר, עד גיל 54 ועד בכלל. פרשה מיוחדת היא זו של שירות

רבים בתקופת חנינות. לא קל להעריך את מימדי הנזק הנגרם בשל כך, אך הוא כבד מאוד. למעשה, ניתן לרבר על שיבוש ניכר בהוראה ובמחקר.

נקודה, שלא זכתה, להערכתנו, לתשומת לב מספקת, היא גילם של הסטודנטים המסיימים את עבודת הרוקטור שלהם. אילמלא השירות הצבאי (או אף כמדינה שבה השירות הצבאי נמשך עד שנתיים) ניתן היה לצפות שתהיה קבוצה של סטודנטים מוכשרים, בעיקר בתחום מדעי הטבע, שיסיימו את עבודת הרוקטור בגילים שבין 25-28 ופעמים אף בגיל צעיר יותר. באוניברסיטת ת"א כמעט שאין למצוא סטודנט, שמוענק לו תואר דוקטור לפני הגיעו לגיל 30. ניתן לומר, כי הרוקטורים "הצעירים" הם בני 32-33. רבים מסיימים את עבודת הרוקטור שלהם בגיל 35 ואף למעלה מכך.

אני בין הסבורים, כי האוניברסיטה יכלה לעשות יותר כדי לאפשר לראויים לכך לסיים את עבודת הרוקטור ביתר מהירות. אך אין ספק, שהעיכוב העיקרי נגרם בשל השירות הממושך של הסטודנטים בסריר ובמילואים. כידוע, בתחומים רבים מהווה השלמת הרוקטור שלב ראשון וחיוני בדרך למחקר ולהוראה במוסדות להשכלה גבוהה. ואף בגופי מחקר פרטיים. אין צריך לומר, שפיגור כשיעור של 10-15 שנים גובה מן המחקר והחינוך הגבוה מחיר החורג מן הסביר.

אילו לא היה מנוס מן השירות הממושך בסריר ובמילואים – נחא. אולם הרושם הברור הוא, כי תקופת השירות ארוכה ומופרזת, וכי מכל מקום הנושא לא נבדק ביסודיות הראויה על-ידי גורמים מחוץ לצבא.

ב-1977 נכרת הסכם השלום עם מצרים. הסכם זה עם החזקה במדינות ערב, ומי שהיתה האויב המסוכן ביותר שלנו, חייב היה להביא למיצור השירות הצבאי אצלנו. למרבה הצער הרבר לא קרה, כנראה משום שהעניין נשאר לשיקול דעתם של שלטונות הצבא, שכלל גוף ביורוקרטי אחר איננו שש לקצץ בגודלו.

זמן מה לאחר מכן הסתבכה עיראק במלחמה ממושכת עם איראן, והחזית המזרחית משותקת זה שנים. שוב, ההגיון מחייב, שוהי התפתחות המאפשרת קיצור השירות הצבאי, אך הרבר לא נעשה. במקום זאת, הסתבכנו במלחמת לבנון. נותרה, אמנם, סוריה כאויב שאין לזלזל בו, אך קשה להאמין שהרבר מצדיק שירות צבאי כה ממושך.

אם ההגיון של צה"ל מצדיק שירות צבאי כה ממושך בתקופה זו, ניתן יהיה לגרוס, כי אם תיווצר בעתיד סכנה ממשית מצד מצרים (עיראק יהיה צורך להגדיל את תקופת השירות ל-15 או 20 שנה).

צריך לקוות, שההרפתקה כלכונן מגיעה לסיומה. לכך מצטרפת העובדה שמתקרב מועד גיוסם של המזרחיים הגדולים של ילידי השנים שלאחר מלחמת ששת הימים. הגיע, אפוא, הזמן לעול ובקדם לקיצור משמעותי של השירות הצבאי בצה"ל (סריר ומילואים). נוסף על כך יש להקים מערכת פיקוח אזורית יעילה על כל הכרוך בשירות בצה"ל.

ענין משך השירות, כמוהו כתקציב הכטחון, אינו צריך להישאר לשיקול דעת בלעדית של שלטונות הצבא. מן הראוי, שהסמכות העליונה, שתקבע בענין זה, תהיה הסמכות האזורית, וכי הצבא יהיה נתון לפיקוח ולבקרה יעילים בנושא זה.

המילואים השנתי, הסיפור ידוע היטב. ההוראות הספציפיות שבחוק שירות הכטחון נקיחות זו איברו. למעשה, הרבה ממשמעותו והנושא נתון כולו בצילה של הסמכות המיוחדת, שהוענקה לשר הכטחון בסעיף 26 לחוק ("צו שמונה"). במקום תקופת השירות, נקבעה בחוק שירות בטחון, נקראו אנשי מילואים פעם אחר פעם לתקופות שירות של 50, 60, ואף 70 יום בשנה, שלא לדבר על תקופות ממושכות יותר בעקבות מלחמת יום הכיפורים ואף מלחמת לבנון.

אולם גם ההתפתחויות הללו אינן נותנות תמונה מלאה על משך השירות. לכך מצטרפים גורמים נוספים. האחד שיטת הגיוס המפורזת את המחוזים לפי שיקולי נהגות הצבא, וכמוצאה ייך נקראת לשירות קבוצה שלמה של בוגרי שמיניות רק בששה חודשים לאחר בחינות הבגרות (כלומר, בינואר או בפברואר של השנה הבאה). אמנם, אין בכך הארכה של תקופת השירות, אך בפועל אין הבוגר יכול לעשות בתקופה זו דבר, והתוצאה היא, כמקרה הטוב, אבדן החצית השנה, ובמקרה הפחות טוב (והנפוץ למדי) רחיה של שנה נוספת בתחילת לימודים אקדמיים.

גורם נוסף, התורם להארכת השירות הצבאי, הוא מערכת הלחצים והפיתויים המופעלת כדי לשכנע רבים מבין המתגייסים לחתום לשנה או שנתיים נוספות, ופעמים אף לתקופות ממושכות יותר. באורח פרדוקסלי, ככל שגדל משך השירות, כן מתארכת התקופה, שבה חשוף הצעיר ללחצים ולפיתויים אלה. יתירה מזאת, התקופה הממושכת של השירות הסריר והמילואים מעניקה לשלטונות הצבא קלף נוסף במערכת הלחצים והפיתויים המופעלים לשם השגת החתימה.

הצעד, שממתינות לו שנות שירות ארוכות (סריר ומילואים), מכין גשישה לקורס תשפיע על עתידו במשך שנות השירות הרכות הצפויות לו. בתנאים אלה אין תימה שרבים, אשר אינם רואים את עתידם בצבא, סוברים שעדיף לחתום לפיק זמן נתיף. התוצאה מכל אלה היא ששירות סריר, שארבע שנים נהפך, לשכבה רחבה, כמעט לגורמה, ושירות של חמש שנים (ואף יותר) אינו נדיר כלל.

כאשר בוזנים את התקופה הכוללת של שירות צבאי (כולל מילואים), המוטלת על הישראלים הנושאים בעול (להבדיל מתלמידי ישיבות בעלי פריזולוגיות), מתקבלת תמונה מדאיגה. למעשה, מדובר בפרק זמן ייחודי חמש וחצי לבין תשע שנות שירות לפי החישוב הזה: שירות סריר: 5-3 שנים. מילואים (על-פי 50-30 יום בשנה ומשך בין 30 שנה) בין 2.5 ל-4 שנות שירות. לפי חישוב זה, שירות כולל שבין 7 ל-8 שנים אינו בגדר יוצא דופן. זהו, כמובן, נטל עצום על הפרט ונטל קטן לאיפיון על המשק והחברה כולה. אנשים הממלאים תפקיד מרכזי בתעשייה, בתיירות, בתקליטות ובחינוך, נקראים לתקופות שירות ממושכות במילואים. כאשר הם נדרשים, לא אחת, לעסוק במילואים בענייני סרק או בתפקידים שוליים.

הנזק הנגרם עקב השירות הצבאי הממושך למדע ולחינוך הגבוה בישראל, חורג, להערכתנו, מן הנסבל. צעירים, המתחילים את לימודיהם באוניברסיטאות לאחר 4 או 5 שנות שירות סריר, נקראים תוך זמן קצר לשירות מילואים, במקרים